

МЕТАДЫ ДАСЛЕДАВАННЯ Ў МЕТОДЫЦЫ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Метады даследавання – гэта спосабы пазнання і вывучэння рэчаіснасці. У дачыненні да навучання беларускай мове як замежнай такія метады выкарыстоўваюцца пры вывучэнні навучальнага працэсу з мэтай павышэння яго эфектыўнасці.

Традыцыйна метады даследавання падзяляюцца на агульныя і прыватныя (спецыяльныя). Прымяненне першых мае даволі універсальны характар, нягледзячы на тое, што іх выкарыстанне ў кожнай навуковай дысцыпліне павінна адлюстроўваць асаблівасці гэтай дысцыпліны. Прыватныя метады характарызуюць спецыфіку той дысцыпліны, у якой яны прымяняюцца.

Метады, якія прымяняюцца на тэарэтычным узроўні	Метады, якія прымяняюцца на эмпірычным узроўні
<ol style="list-style-type: none"> 1. абстрагаванне 2. аналіз і сінтэз 3. параўнанне 4. дэдукцыя і індукцыя 5. мадэляванне 6. экстрапаляцыя 	<ol style="list-style-type: none"> 1. аналіз навукова-метадычнай літаратуры 2. навуковае назіранне і абагульненне вопыту 3. гутарка 4. доследнае навучанне 5. эксперыментальнае навучанне 6. анкетаванне 7. тэставанне 8. хранаметраванне 9. статыстычны аналіз эксперыментальных вынікаў

У метадычных даследаваннях значная ўвага надаецца выкарыстанню эмпірычных метадаў, паколькі пры іх дапамозе даследчыкі імкнуцца правесці эфектыўнасць новых канцэпцый выкладання замежных моў і спосабаў авалодання імі.

Аналіз навуковай літаратуры – гэта найбольш даступны і адначасова складаны метады даследавання, паколькі ён патрабуе ад выканаўцы высокай працаздольнасці і ўмення крытычна ацэньваць прачытаны матэрыял з улікам абранай тэмы даследавання. Метады вымагае і пэўных навыкаў працы з літаратурай: умення рабіць выпіскі, канспектаваць, групаваць матэрыял згодна з планам работы. Асноўная мэта даследавання пры аналізе навуковых крыніц заключаецца ў зборы навуковай інфармацыі па тэме, вызначэнні дасягненняў і наяўных меркаванняў па пэўнай праблеме ў абранай навуковай галіне, што дазваляе вызначыць перспектывы даследавання і сфармуляваць гіпотэзу.

Ад умення студэнтаў працаваць з навуковай літаратурай залежыць якасць іх навуковых даследаванняў: курсавых, выпускных і дыпломных работ,

выступленняў на семінарах і навуковых канферэнцыях з дакладамі і паведамленнямі.

Навуковае назіранне і абагульненне вопыту – найбольш пашыраны метада даследавання на эмпірычным узроўні, у выніку прымянення якога даследчык фіксуе стан навучальнага працэсу або паводзіны яго ўдзельнікаў.

Збор фактаў і іх апісанне дазваляе выявіць аб'ектыўныя заканамернасці ў навучальным працэсе і сфармуляваць метадычныя рэкамендацыі. Назіранне мае навуковую вартасць толькі тады, калі яно падпарадкоўваецца канкрэтнай мэце. Мэтай назірання можа быць ход заняткаў, іх асобных фрагментаў, праверка эфектыўнасці выкарыстаных прыёмаў навучання і інш. Вынікі назірання фіксуюцца і робяцца аб'ектам абмеркавання і аналізу. У працэсе педагагічнай практыкі менавіта назіранне з'яўляецца найбольш эфектыўным спосабам праверкі набытага вопыту, ведаў, навыкаў і ўменняў. Вынікі назіранняў адзначаюцца студэнтамі ў “Дзённіку педагагічнай практыкі” і выступаюць прадметам абмеркавання.

Гутарка – даволі папулярны метада атрымання інфармацыі ў выніку аналізу адказаў удзельнікаў гутаркі на пастаўленыя пытанні. Гутарка можа быць як самастойным, так і дапаможным метадам даследавання. Ва ўмовах педагагічнай практыкі падчас гутаркі абмяркоўваецца мэты заняткаў, прыёмы навучання, фіксуюцца меркаванні аб эфектыўнасці праведзеных заняткаў, ацэньваецца майстэрства выкладчыка.

Доследнае навучанне – эмпірычны метада, заснаваны на правядзенні масавага навучання згодна з прапанаванай даследчыкамі праграма. У працэсе доследнага навучання правяраецца загадзя сфармуляваная навуковая гіпотэза. Такое навучанне можа праводзіцца ў маштабе адной вучэбнай групы, некалькіх груп, некалькіх навучальных устаноў. Ступень дакладнасці і абгрунтаванасці вынікаў гэтага тыпу навучання залежыць ад колькасці ўдзельнікаў.

У якасці аб'ектаў доследнага навучання могуць быць розныя прыёмы і метады навучання, праверцы можа падлягаць эфектыўнасць працы з тэхнічнымі сродкамі, вучэбнымі дапаможнікамі, у тым ліку і новымі (прапанаванымі арганізатарамі).

У правядзенні доследнага навучання звычайна вылучаюцца наступныя этапы:

1. *арганізацыйны* – распрацоўка гіпотэзы, эксперыментальнай праграмы, адбор удзельнікаў навучання;
2. *рэалізацыя* – правядзенне навучання згодна з праграмай;
3. *канстатацыя* – аналіз вынікаў, якія будуць з'яўляцца падставай для метадычных высноў – пацвярджэнне або абвяржэнне сфармуляванай гіпотэзы;
4. *інтэрпрэтацыя* – тлумачэнне прычын атрыманых вынікаў, што дазволіць рэкамендаваць (не рэкамендаваць) вынікі навучання да шырокага ўкаранення ў вучэбную практыку.

Эксперыментальнае навучанне – метада, сутнасць якога заключаецца ў тым, што даследчык фармулюе рабочую гіпотэзу, якую затым правярае ў працэсе заняткаў у адной з вучэбных груп і параўноўвае вынікі навучання з

дасягненнямі іншаземцаў у іншай групе, навучанне ў якой адбываецца па традыцыйнай праграме. Такім чынам, у ходзе эксперыментальнага навучання прысутнічаюць:

1. *нязменныя паказчыкі* – колькасць вучэбных груп, пачатковы ўзровень валодання мовай, вучэбны матэрыял, які выкарыстоўваецца на занятках;
2. *зменныя паказчыкі* – прыёмы навучання, якія выкарыстоўваюцца ў розных групах (калі трэба праверыць эфектыўнасць такіх прыёмаў) або вучэбныя дапаможнікі, эфектыўнасць якіх вызначаецца паводле параўнання з іншымі (альтэрнатыўнымі) дапаможнікамі.

Так, для праверкі мэтазгоднасці выкарыстання пэўных метадаў у канкрэтных навучальных умовах выкладчык у адной групе можа арганізаваць заняткі з выкарыстаннем прыёмаў, характэрных для метаду актывізацыі (Г.А. Кітайгородская), а ў другой – для эмацыянальна-сэнсавага метаду (І.Ю. Шэхцер). Названыя метады маюць адзіную мэтавую ўстаноўку – навучанне мове ў сціслыя тэрміны ў працэсе калектыўнай дзейнасці і з устаноўкай на актывізацыю тых псіхалагічных рэзерваў асобы навучэнца, якія звычайна не выкарыстоўваюцца пры традыцыйным навучанні. Аднак пры гэтым прымяняюцца розныя прыёмы навучання і спосабы актывізацыі навучэнцаў. З мэтай выбару метаду, які забяспечвае найбольшую эфектыўнасць у канкрэтных умовах выкладання беларускай мовы, можа быць арганізавана эксперыментальнае навучанне, якое дазволіць выявіць спачатку на эмпірычным, а затым і тэарэтычным узроўнях абгрунтаванасць выбару пэўных метадаў.

Анкетаванне – метада атрымання інфармацыі пры дапамозе адказаў на загадзя падрыхтаваныя пытанні. Заданні ўдзельнікам анкетавання падаюцца ў форме пытанняў або сцвярджэнняў.

Пры складанні анкеты ўлічваюцца:

1. змест пытанняў;
2. форма пытанняў – *адкрытыя* (можна даць свабодны адказ) і *закрытыя* (толькі 2 варыянты адказаў – “так” і “не”);
3. фармулёўка пытанняў (дакладнасць, адсутнасць падказак);
4. колькасць пытанняў і парадак іх размяшчэння.

Анкетаванне можа быць *вусным* або *пісьмовым*, *індыўдуальным* або *калектыўным*. Матэрыялы анкетавання падлягаюць колькаснай і якаснай апрацоўцы. Аб’ектыўнасць метаду залежыць ад колькасці яго рэспандэнтаў, але нават пры наяўнасці мноства ўдзельнікаў анкетаванне мае пэўны адбітак суб’ектыўнасці, паколькі ў яго аснове заўсёды знаходзіцца меркаванне асобнага чалавека. Асноўныя вартасці анкетавання – нескладанасць правядзення апытання і аналізу атрыманых звестак, магчымасць ахопу шырокага кола праблем, што маюць дачыненне да практыкі выкладання беларускай мовы іншаземцам і асаблівасцей асобы рэспандэнта.

Фрагмент анкеты

Калі б вы маглі вольна распараджацца сваім часам, то колькі часу вы надавалі б вывучэнню беларускай мовы на працягу дня? Выберыце патрэбны адказ.

- не больш за 1 гадзіну;
- ад дзвюх да трох гадзін;
- ад трох да пяці гадзін;
- палову дня;
- цэлы дзень.

Ці змянілася ваша цікавасць да вывучэння беларускай мовы з таго часу, як вы пачалі ёй займацца? Выберыце адзін з прапанаваных адказаў.

ТАК   НЕ   НЕ ВЕДАЮ

Чым можна растлумачыць змяненне цікавасці да вывучэння беларускай мовы ў вашай краіне? Дайце свабодны адказ.

Тэставанне – метада даследавання, які прадугледжвае выкананне навучэнцамі спецыяльных заданняў-тэстаў, пры дапамозе якіх ацэньваецца ўзровень валодання мовай, вызначаюцца адпаведныя характарыстыкі асобы навучэнца. Тэсты класіфікуюцца паводле некалькіх прымет, у тым ліку па форме, змесце, мэце тэставання. Форма правядзення тэстаў можа быць *індывідуальнай* і *калектыўнай*, *вуснай* і *пісьмовай*, *бланкавай* (выконваюцца пры дапамозе ручкі і паперы), *прадметнай* (акрамя бланкаў выкарыстоўваюцца карткі, малюнкi, схемы) і *апаратнай* (паграбуецца спецыяльная апаратура). Паводле зместу вылучаюцца *тэсты інтэлекту* (выкарыстоўваюцца для вызначэння здольнасцей асобы або групы навучэнцаў да выканання той або іншай інтэлектуальнай дзейнасці) і *вучэбныя* – (для праверкі атрыманых ведаў, уменняў і навыкаў па дысцыпліне). Выкарыстанне тэставання як метада даследавання дае каштоўны матэрыял для вызначэння эфектыўнасці авалодання вучэбным матэрыялам і здольнасцей навучэнцаў да засваення такога матэрыялу. *Лінгвадыдактычнае тэставанне* – гэта падрыхтаваны згодна з пэўнымі патрабаваннямі комплекс заданняў, пры дапамозе якога робіцца спроба выяўлення ў рэспандэнтаў ступені іх моўнай і маўленчай (камунікацыйнай) кампетэнцыі, узровень якой падлягае ацэнцы паводле загадзя падрыхтаваных крытэрыяў. Тэсты з вялікай колькасцю заданняў называюцца “тэставымі батарэямі”. Кожнае з заданняў, што складаюць такую “батарэю”, стварае для навучэнца пэўную лінгвістычную або экстралінгвістычную сітуацыю – *тэставую сітуацыю*, якая прэзентуецца ў выглядзе вербальных або наглядных стымулаў.

У педагагічнай практыцы тэставанне ўпершыню было выкарыстана ў 1864 г. у Вялікабрытаніі Дж. Фішэрам для праверкі ведаў навучэнцаў. У створанай Фішэрам кнізе пытанняў і адказаў вучням трэба было выбраць правільны адказ. Заснавальнікам тэсталогіі лічыцца Ф. Гамільтан, які ў канцы XIX ст. распрацаваў заданні для ацэнкі псіхалагічных характарыстык асобы. Упершыню тэрмін “тэст” быў уведзены ў навуковы ўжытак амерыканскім псіхалагам М. Кетэлам (1890), які распрацаваў серыю тэстаў з мэтай вызначэння інтэлектуальнага ўзроўню чалавека.

Тэставанне як метада даследавання пашырыўся ў пачатку XX ст. у межах псіхадыягностыкі – галіны псіхалогіі, аб’ектам вывучэння якой з’яўляюцца асаблівасці псіхічнага развіцця чалавека і адпаведнасць іх патрабаванням да

розных відаў дзейнасці, у тым ліку і маўленчай, на замежнай мове. Распрацаваныя псіхадыягностамі тэсты дазваляюць дыягнаставаць камунікацыйныя здольнасці навучэнцаў, асаблівасці іх памяці, прафесійныя схільнасці і інтарэсы.

У апошнія гады ў методыцы выкладання замежных моў атрымалі шырокае прымяненне наступныя віды тэстаў.

Тэсты інтэлекту. Прызначаны для вывучэння інтэлектуальнага ўзроўню асобы. З гэтай мэтай спецыялісты прапанавалі выкарыстоўваць спецыяльную шкалу для вымярэння індывідуальна-псіхалагічных асаблівасцей навучэнцаў. У псіхадыягностыку трывала ўвайшло паняцце “каэфіцыент інтэлектуальнасці” (IQ) у якасці асноўнага і даволі стабільнага паказчыка інтэлектуальнага развіцця. Гэты каэфіцыент можна разлічыць шляхам выяўлення так званага “інтэлектуальнага ўзросту” (колькасць выкананых заданняў тэста / узрост рэспандэнта × 100). Межы нармальнага інтэлектуальнага развіцця асобы вагаюцца паміж 84 і 116 баламі. IQ ніжэйшы за 84 разглядаецца як паказчык нізкага інтэлекту, калі ж ён перавышае 116 – высокага. За мяжой, асабліва ў ЗША, тэсты інтэлекту набылі шырокую папулярнасць. Яны выкарыстоўваюцца ў сістэме адукацыі пры паступленні ў навучальныя ўстановы рознага тыпу і з’яўляюцца абавязковым інструментам у арсенале метадык практычнага псіхолага. У вышэйшай школе такія тэсты могуць выкарыстоўвацца для кантролю за асаблівасцямі інтэлектуальнага развіцця ў працэсе навучання замежнай мове.

Тэсты дасягненняў. Выкарыстоўваюцца для ацэнкі паспяховасці авалодання вучэбным матэрыялам і з’яўляюцца, паводле меркаванняў навукоўцаў, больш аб’ектыўным паказчыкам, чым *ацэнка* ведаў, уменняў і навыкаў. Апошняя часта робіцца не толькі ацэнкай ведаў навучэнцаў, але і інструментам уздзеяння на іх. Тэсты дасягненняў пры ўмове дакладнай іх структуры і прымянення пазбаўлены гэтых недахопаў. Пры іх дапамозе можна праверыць валоданне мовай на ўзроўні сродкаў зносін (фанетыка, лексіка, граматыка), камунікацыйнай дзейнасці (аўдзіраванне, маўленне, чытанне, пісьмо). Беларускімі метадыстамі распрацоўваюцца таксама тэсты для комплекснай праверкі валодання мовай.

Ад фармулёўкі тэставага задання і яго зместу шмат у чым залежыць паспяховасць / непаспяховасць працэдуры тэставання. У сучаснай методыцы для праверкі ўзроўню валодання мовай найбольшае пашырэнне атрымалі наступныя тыпы заданняў:

- выбар правільнага адказу з некалькіх прапанаваных;
- перакрыжаваны выбар. Пры выкананні задання трэба падабраць пару, семантычна суадноснаю з пэўным словам (словазлучэннем);
- выбар з двух магчымых адказаў. У тэсце даюцца два сцвярджэнні (пытанні), адно з якіх з’яўляецца правільным. Такія заданні выкарыстоўваюцца для праверкі разумення;
- тэст узнаўлення. У звязным тэсце ёсць пропускі кожнага 7-10 слова, якія трэба ўзнавіць пры чытанні тэксту. Калі мэтай тэста з’яўляецца

кантроль разумення тэксту, то арфаграфічныя памылкі не ўлічваюцца. Пры аб'ёме тэксту 1,5-2 старонкі ў заданні павінна быць не менш за 50 пропускаў;

- тэст перамяшэння. Фрагменты сказа размяшчаюцца ў адвольнай паслядоўнасці, трэба аднавіць дакладную паслядоўнасць пры дапамозе нумарацыі абзацаў. Тэкст падаецца ў друкаваным выглядзе.

Такім чынам, у сучаснай лінгваметодыцы могуць быць паспяхова выкарыстаны разнастайныя метады даследавання, якія прымяняюцца і на тэарэтычным, і на эмпірычным узроўнях. Для дасягнення мэты навучання – фарміравання камунікацыйнай кампетэнцыі – пажадана выкарыстоўваць сінтэз метадаў, што дазволіць разглядаць адпаведныя моўныя з'явы ў іх узаемасувязі і ўзаемазалежнасці.